

Vladan LALOVIĆ (Podgorica)

**Milorad Nikčević, JOSIP JURAJ STROSSMAYER I NIKOLA I.
PETROVIĆ NEGOŠ – u korespondenciji i dokumentima,
Osijek, 2009.**

U okviru manifestacije „Dani Ivana Mažuranića (1814–1890) u Crnoj Gori 2009“, održane na Cetinju od 27. 9. do 01. 10. 2009, upriličena je promocija knjige *Josip Juraj Štrosmayer i Nikola I. Petrović Njegoš – u korespondenciji i dokumentima*, koja predstavlja još jedan prilog plodnom naučnom radu prof. dr Milorada Nikčevića. Ona, pored njegovih brojnih radova, osvjetljava jedan period (drugu polovinu 19. vijeka) crnogorsko-hrvatskih političkih, kulturnih i duhovnih veza, kroz korespondenciju eminentnih ličnosti crnogorske i hrvatske povjesnice: knjaza Nikole Petrovića Njegoša i biskupa bosansko-đakovačkog i srijemskog Josipa Jurja Štrosmajera.

Pored uvodnog slova, u kome nam autor koncizno i pregledno izlaže strukturu i sadržaj knjige, ona se kompoziciono sastoji iz tri dijela.

Prvi dio čine naučne studije (njih ukupno 6): *Nad povijesnim tokovima i izvorima korespondencije J. J. Strossmayera i Nikole I Petrovića Njegoša*; *Prinosi J. J. Strossmayera i Nikole I Petrovića Njegoša na uspostavljanju Konkordata (1886)*; *Staroslavenski jezik u funkciji bogoslužjenja katolika Barske nadbiskupije i o ne/riješenim pitanjima Parčićeva „Misala“ (1893.) i Strossmayerova ćirilometodska djelatnost pretočena u pjesmu i priču na prostoru Crne Gore i Hrvatske*, čiji je I i II dio napisao prof. dr Nikčević, a III i IV dr Milica Lukić. Studije su nastale na temelju prepiske, koju je đakovački biskup vodio, sa knjazom Nikolom i drugim crnogorskim zvaničnicima. Razvrstane su po tematskim cjelinama i oslonjene na relevantnu građu i izvore, koje je autor pažljivo obradio i raščlanio, te iznova objavio u ovom izdanju. U njima znalački analizira, preko brojnih pisama, karakter odnosa korespondenata, pružajući nam jasan uvid u ondašnju društvenu-političku stvarnost, kulturne i duhovne veze, na slovenskom jugu i šire. U ovom dijelu knjige nalaze se još dvije studije: dr Milice Lukić, *Uloga Šimuna Milinovića barskog biskupa glagoljaša u oživljavanju ćirilometodske ideje u I polovici 19. stoljeća u Crnoj Gori*, i referat dr Dima Vujovića *Štrosmayer i Crna Gora u prepis-*

sci i dokumentima, sa Međunarodnog naučnog skupa održanog 1990. godine posvećenog biskupu Štrosmajeru; a koje se organski uklapaju u korpus predmetne teme.

U drugom dijelu knjige sabran je veći broj pisama naslovljenih na dvije visoke adrese – Cetinju i Đakovu, kao i na druge značajne ličnosti iz političkog, kulturnog i duhovnog miljea ondašnjeg vremena, poput arcibiskupa barskog Šimuna Milinovića, Jovana Sundečića, F. Račkog i državnog sekretara Svete Stolice kardinala Rampolu. Ova pisma je dr Vladimir Koščak naznačio u svom radu *Izvori, bibliografija i literatura o J. J. Strossmayeru*. Tu su još i neobjavljena pisma nadbiskupa Milinovića prosvjetnim i drugim čelnicima cetinjske Vlade, koja se čuvaju u Državnom arhivu Crne Gore. Kako i sam autor navodi, ova priložena pisma poslužila su mu kao dopuna svojim analizama ilustracije radi, bez pretenzije na njihovo sistematizovanje.

U trećem dijelu knjige, odnosno njezinu dodatku, priložen je integralni tekst Konkordata, uporedo na latinskom i crnogorskom jeziku, kao i Ustav Svetoga Sinoda u Knjaževini Crnoj Gori iz 1904. godine.

U 19. i početkom 20. stoljeća Crnu Goru su pošećivale, duže ili kraće boravile u njoj, brojne istaknute ličnosti iz drugih krajeva, zemalja i naroda. Izvanjci (kako su kod nas obično nazivani) dali su značajan doprinos razvoju crnogorske kulture, prosvjete, prava, arhitekture i drugih oblasti, od kojih je nemali broj bio sa prostora današnje Hrvatske. Za Crnu Goru su se interesovali eminentni predstavnici hrvatskog prosvjetiteljstva i nosioci narodnog i kulturnog preporoda/ilirizma: Ljudevit Gaj, Ivan Kukuljević-Sakcinski, ban Josip Jelačić, Mate Topalović, Ivan i Antun Mažuranić, Fridrih Orešković i dr. Crnogorske vladike Petar I i Petar II Petrović Njegoš stvaraju pogodnu duhovnu klimu, otvarajući vrata svima onima koji su Crnu Goru doživljavali sa romantičarskim zanosom, kao zemlju koju je providencija odredila da udahne slavu slobode i snage posustaloj slovenskoj mišci širom Balkanskoga poluostrva. Kulturno-prosvjetiteljski zamah sa jačim intezitetom nastavlja se za vrijeme njihovih nasljednika knjaza Danila i osobito knjaza Nikole, pod čijom je dugom vladavinom petrovićevska Crna Gora doživjela najveći uspon na državnom, političkom, ekonomskom i kulturnom planu, uzdignuta na rang kraljevine, da bi, desetkovana u vihoru I svjetskog rata, bila likvidirana 1918. kao međunarodnopravni subjekt, odlukama nelegalne i nelegitimne Podgoričke skupštine. Upravo u Nikolino doba, pored Mažuranića, kojega je već ranije crnogorska viševjekovna herojska borba za slobodu i pravo na postojanje nadahnula da napiše svoj veliki ep, još par hrvatskih velikana ostavilo je i posvetilo svoja monumentalna djela Crnoj Gori, od kojih treba posebno izdvojiti: Valtazara Bogišića i njegov Imovinski zakonik; Trogranina Josipa Šilovića-Sladea, koji je ovđe utisnuo svoj prepoznatljivi graditeljski pečat i osigurao sebi trajno mjesto u istoriji crnogorskog urbanizma i arhitekture; i

slikara Vlaha Bukovca, koji je na svojim platnima ovjekovječio značajne istorijske ličnosti i etnografske motive Crne Gore.

Osoben doprinos jačanju crnogorsko-hrvatskih veza dao je biskup Štrosmajer, čijoj je prepisci sa knjazom Nikolom autor na stranicama ove knjige posvetio posebnu pažnju ukazujući na brojne lične detalje, očekivanja i ciljeve iz njihove korespondencije. Štrosmajer se nadaleko proćuo po svojim briljantnim nastupima na generalnim zasjedanjima Prvoga vatikanskog sabora. Spoljašnjom retorskom formom i sadržajem saborskih govora skrenuo je znatnu pažnju ondašnje evropske javnosti. Naročito je ostao upamćen njegov peti govor od 2. juna 1870. na raspravi teksta konstitucije *De ecclesia Christi*, u kome je kritikovao dogmu o infalibilitetu, odnosno papskoj nezabudivosti. Njegova oratorska sposobnost odisala je klasičnom elegancijom i lakoćom izražavanja u latinštini, otkrivajući biskupovo enciklopedijsko poznavanje teologije i filozofije, erudiciju i njegov renesansni duh.

Osim toga, Štrosmajer je energično djelovao na društveno-političkom planu. S padom apsolutizma 1860. godine kao duhovni vođa Narodne stranke, uz Franju Račkoga, razvija jugoslovensku ideju, u kojoj je Crna Gora svakako imala zaslužno mjesto, inspirišući biskupa svojom viševjekovnom epopejom. Markantnu ličnost đakovačkoga velikodostojnika, katoličkoga panslaviste, mecene, kulturnog pregaoca, osnivača i pokrovitelja Jugoslaven-ske akademije znanosti i umjetnosti i ambicioznoga crnogorskog knjaza, zao-kupljala su razna pitanja: od sklapanja Konkordata sa Svetom Stolicom, oži-vljavanja ćirilometodijevske ideje i štampanja Misala na staroslovenskom je-ziku za potrebe katolika na prostoru Crne Gore, do ujedinjenja južnosloven-skih naroda i pomirenja dvaju crkava unutar slovenskog svijeta.

Prema sačuvanim pismima koja je Štrosmajer slao knjazu Nikoli, autor je uspio da rekonstruiše dio njihovih prijateljskih odnosa i veza. I u kore-spondenciji sa drugim crnogorskim zvaničnicima, a posebno sa Jovanom Sundečićem, biskup ističe da je sa knjazom „familijarno općio“, što se da za-ključiti iz preambule njegovih pisama u kojima crnogorskog vladara oslo-vljava sa: „Slavni (sjajni) kneže Nikola; Veleljubljeni i veličanstveni prijate-lju; Veličanstveni i cijenjeni prijatelju“ i sl. Dakle, njih dvojicu je vezivalo čvrsto prijateljstvo, zasnovano na sveslovenskoj solidarnosti i ideološki po-dudarnim koncepcijama o budućnosti balkanskog prostora i ujedinjenju Juž-nih Slovena. Naklonost biskupa Štrosmajera knjazu Nikoli i crnogorskom na-rodu, nije bila samo verbalne prirode, nego se konkretizovala i kroz razmjenu knjiga, slanje vrijednih umjetnina, novčanu pomoć za pokretanje štamparske djelatnosti na Cetinju i sl. Njihova prisnost i bliskost stavova, nije bila po vo-lji političkih krugova u Beču i Pešti, o čemu je Štrosmajer više puta obavje-štavao knjaza Nikolu. Naime, u jednom pismu Jovanu Sundečiću Štrosmajer ističe da crnogorskome knjazu šalje poruku iz Osijeka, jer iz svoga Đakova

ne može zametnuti tragove njihove korespondencije. I zaista, crnogorski suveren dobijao je pisma iz različitih destinacija Đakova, Osijeka, Rogaške Slatine, Beča i dr. mjesta.

Ipak, najveći biskupov doprinos, kako Nikčević s pravom naglašava, odnosi se na potpisivanje Konkordata Crne Gore i Svete Stolicе 1886. godine. Njegovo posredovanje u čitavoj stvari bilo je od krucijalnoga značaja, a svojim mudrim savjetima knjazu Nikoli i crnogorskoj vladi dao je važne smjernice i olakšao pregovore oko potpisivanja ovoga sporazuma. Prvi potpisani konkordat sa jednom slovenskom, pravoslavnom zemljom treba posmatrati u kontekstu istočne politike Svete Stolicе i pape Lava XIII. Sa njegovim pontifikatom započela je nova faza odnosa između Rima i istočnopravoslavnih hrišćanskih crkava. Njihovo sjedinjenje sa Rimskom stolicom bila je jedna od glavnih papinih briga, kojoj je posvetio 6 enciklika, 7 apostolskih pisama, 14 nagovora i 5 govora. U svojoj enciklici *Grande munus christianis nominis propagandi*, od 30. septembra 1880, posvećenoj slovenskim apostolima Ćirilu i Metodiju, ukazao je na njihove bliske veze s Apostolskom Stolicom i na brigu pape za položaj slovenskih naroda. Tu se dalje kaže da papu posebno zaokuplja postizanje crkvenog jedinstva sa pravoslavnima. Štrosmajer je među katoličkim velikodostojnicima uz vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Štadlera, od koga se u mnogo čemu razlikovao, bio onaj na kojega se Lav XIII najviše oslanjao u pokušajima ostvarivanja crkvene unije sa pravoslavnim crkvama na Balkanu. Iz Beča se na Štrosmajerova i papina proslovenska nastojanja nije blagonaklono gledalo, zbog bojazni da njihov krajnji cilj nije pronalaženje optimalnog rješenja za položaj rimokatolika u Austrougarskoj monarhiji, već Rusija i njeno približavanje Svetoj Stolicі. S druge strane, biskupov panslavizam s nevjericom je priman u Rusiji, koja se pribojavala da on može doprinijeti smanjenju njezina uticaja na Slovene u Dunavskoj monarhiji i na balkanskom području. Najveću senzaciju i zaprepašćenje bečkih krugova izazvao je telegram koji je Štrosmajer uputio rektoru Kijevskog univerziteta 27. jula 1888, povodom obilježavanja 900-godišnjice pokršćavanja kijevskih Rusa. U njemu doslovno stoji sljedeće: „(...) Bog blagoslovio Rusiju i dao joj da živom vjerom, uzoritim životom, višom pomoću i kršćanskim heroizmom, pored svojih ostalih zadaća, i onu veličajnu svesvjetsku zadaću, koju joj Promisao božija opredijeli, sretno, spasonosno i slavodobitno ispuniti“, što je izazvalo buru negodovanja i osude širom Monarhije. Svjestan reakcija koje će uslijediti, biskup Štrosmajer je svom prijatelju Račkom, uz kopiju telegrama napisao i ovo: „Ljutit će se na to i u Zagrebu i u Pešti i u Beču, a možebit i kratkoumnici i kratkovici i u Rimu, ali je zabadava“. Telegram u Rusiji primljen je sa razumljivim zadovoljstvom, čak i kod predstavnika desnog krila slovenofila, koji su ga od tada počeli drugačije doživljavati.

Svjestan da Konkordat sa Crnom Gorom kao pravoslavnom zemljom predstavlja na indirektan način i korak bliže Rusiji, biskup Štrosmajer je sa velikom pažnjom i interesovanjem pratio cijeli tok pregovora oko njegova sklapanja. I ne samo to, kako autor s pravom zaključuje, poslije iscrpne analize u svojoj studiji posvećene ovome važnom dokumentu, on je aktivno učestvovao u njegovu koncipiranju i preko svojih veza uveliko doprinio konačnom potpisivanju istog, što je bitno uticalo na obnovu rada Barske nadbiskupije. Za nadbiskupa barskog izabran je dalmatinski franjevac Šimun Milinović, kao najprihvatljiviji kandidat, iza koga su stali Sundečić i Štrosmajer, što se da jasno razumjeti iz njihove prepiske proljeća 1886. godine, kojoj primarni cilj nije bio usaglašavanje stavova oko sporazuma sa Svetom Stolicom, nego izbor budućeg čelnika katoličke crkve u Crnoj Gori. Značajan uspjeh u pregovorima sa Svetom Stolicom postignut je uvođenjem staroslovenskoga kao liturgijskog jezika za katoličke vjernike u Knjaževini. Naime, papskim kodicilom Lava XIII od 29. marta 1887. dozvoljena je upotreba staroslovenskog jezika u bogoslužbenim obredima na području barske dijeceze. U tu je svrhu 1893. godine u Vatikanu štampan glagoljski Misal, da bi prva liturgija na staroslovenskom jeziku bila održana u barskoj katedralnoj crkvi 1895, u prisustvu visokih crnogorskih zvaničnika.

I na kraju treba istaći da ova knjiga predstavlja skladnu sintezu više studija u kojima je autor pažljivo opservirao i interpretirao brojnu prepisku, što predstavlja sublimaciju dosadašnjeg istraživanja ove problematike. Ona se odlikuje koherentnom strukturom u dijalektičkom jedinstvu i uzajamnoj vezi njenih djelova, što je bilo zahtjevno metodološki postaviti, naročito zbog multidisciplinarnog pristupa ovoj temi. Osoben senzibilitet i istančan naučnoistraživački nerv autora, izražen kroz sadržajan, prijemčiv i stilski skladno uobičen pisani iskaz, preporučuju ovu knjigu kako stručnoj tako i široj čitačkoj publici.